

Література

1. МСА 540 «Аудит облікових оцінок, в тому числі облікових оцінок за справедливою вартістю, та пов'язані з ними розкриття інформації». [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://apu.com.ua/content.php?c=shownews.php&lang=ukr&news=links>

2. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 8 «Облікові політики, зміни в облікових оцінках та помилки». [Електрон. ресурс] –

Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/publish/article/main?art_id=92410&cat_id=92408

3. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 6 «Виправлення помилок і зміни у фінансових звітах»: затв. наказом МФУ від 28.05.99 №137 [Електрон. ресурс] – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/publish/article/main?art_id=92410&cat_id=92408

4. Савченко В.Я. Аудит: навч. посіб. / В.Я. Савченко. – К.: КНЕУ, 2005. – 263 с.

Т.М. БУЛАХ,
к.е.н., доцент, КНУКІМ,
К.В. ПЕТРЕНКО,
к.е.н., доцент, КНУКІМ

Соціальний розвиток як чинник подолання депресивності села

Стаття присвячена проблемам соціального розвитку депресивних сільських територій. Визначено проблеми соціального розвитку сільських депресивних територій та основні напрями регіональної політики щодо їх подолання.

Ключові слова: проблемний регіон, відстала територія, слаборозвинутий регіон, кризовий регіон, реанімаційний регіон, депресивна територія, сільська територія, село, соціальний розвиток, соціальні проблеми.

Статья посвящается проблемам социального развития депрессивных сельских территорий. Определены проблемы социального развития сельских депрессивных территорий и основные направления региональной политики для их решения.

Ключевые слова: проблемный регион, отсталая территория, слаборазвитый регион, кризисный регион, реанимационный регион, депрессивная территория, сельская территория, село, социальное развитие, социальные проблемы.

This article is devoted to the problems of social development of depressed rural areas. Identified problems of social development of rural areas and depressed areas of the main regional policy for overcoming them.

Постановка проблеми. Недостатність власних можливостей сільських територій для забезпечення нормального рівня соціального та економічного розвитку визначено основним критерієм виділення проблемної території. Розробка та ефективність реалізації заходів соціального розвитку села набувають виключно великого значення з огляду на великі розміри сільських територій в Україні та існуючий рівень бідності, демографічну деградацію та спустошення села і всього сільського простору. Реальні доходи селян майже не зростають і є найнижчими серед усіх категорій населення, не відновлюється діяльність підприємств і закладів сфери обслуговування, припинилося оновлення матеріальної бази

соціальної інфраструктури. Село перебуває у складних соціальних умовах.

Нині сільські території потребують допомоги держави, яка має стимулювати процеси їхнього саморозвитку. Вони виступають найбільш концентрованим вираженням системного характеру територіально-локалізованих економічних і соціальних проблем, що обумовлюють стійке зниження рівня соціального розвитку територій. Принципові відмінності ідентифікаційних ознак цих територій визначають необхідність використання специфічних методів державного впливу на їхній розвиток і забезпечення координації заходів щодо відпрацювання механізму їх фінансової й адміністративної підтримки. Саме це зумовлює актуальність даної публікації.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Дослідженню та узагальненню проблем соціального розвитку як чинника подолання депресивності села присвячені фундаментальні дослідження українських учених, серед яких найбільшою ґрунтовністю відрізняються наукові праці О. Алимова, О. Амоші, С. Бандура, І. Балабанова, М. Барановського, О. Бейдика, А. Бобкової, Ю. Веденіна, Н. Вишневської, О. Гейман, В. Геєця, С. Генсирука, Л. Горбач, Б. Данилишина, Л. Дейнеко, М. Долішного, С. Дорогунцова, В. Євдокименка, І. Зоріна, В. Квартальнова, М. Крачила, Д. Клинового, В. Кученко, В. Кравченка, О. Любіцевої, М. Ляшевської, Т. Максимової, А. Новікової, В. Пили, В. Преображенського, І. Родічкина, А. Степаненка, І. Твердохлебова, М. Чумаченка, Л. Чернюк, М. Фащевського, М. Хвесика, В. Шевчука та ін. Однак в Україні цій проблемі з боку науковців ще не приділяється достатня увага.

Метою статті є дослідження проблем соціального розвитку сільських територій та засад формування і реалізації регіональної політики щодо підтримки їх розвитку.

Виклад основного матеріалу. Нині в Україні соціально-економічна диференціація розвитку регіонів в Україні

невпинно посилюється. Це спричинює виникнення регіональних диспропорцій та призводить до дестабілізації розвитку різних територій. Поряд із терміном «депресивна територія» в науковій літературі досить часто використовують ще такі поняття, як «проблемний регіон», «відстала територія», «слаборозвинутий регіон», «кризовий регіон», «реанімаційний регіон» та інші. Чіткого розмежування між ними не має. Одні автори вважають ці терміни синонімами, інші – доводять деякі відмінності між ними. Наприклад, «слаборозвинутий» регіон, як правило, ототожнюється з класичними аграрними територіями (В. Лексин, О. Швецов) [6, с. 40–46], а «депресивні» переважно промислові території (А. Новикова) [7, с. 115].

В європейській регіоналістиці для означення територій з негативними тенденціями соціально–економічного розвитку використовують термін «проблемний регіон», який, у свою чергу, визначається різними аномаліями і не здатний самостійно вирішувати свої економічні, соціальні, демографічні та інші проблеми та реалізувати свій потенціал, а тому вимагає підтримки з боку держави. Хоча при такому підході у складі проблемних регіонів все ж таки розрізняють слабкорозвинені та структурно слабкі території. До структурно слабких територій, як правило, відносять: промислові території, сільські території, урбанізовані території, території рибної промисловості [2, с. 36].

В Україні згідно з порядком здійснення моніторингу соціально–економічних показників розвитку регіонів, районів, міст обласного, республіканського в Автономній Республіці Крим значення для визначення територій депресивними використовують такі показники: 1) валовий регіональний продукт; 2) обсяг реалізованої промислової продукції; 3) середньомісячна зарплата; 4) щільність сільського населення; 5) частка зайнятих у промисловості; 6) частка зайнятих у сільському господарстві; 7) рівень безробіття; 8) рівень довготривалого безробіття; 9) коефіцієнт природного приросту (скорочення) населення; 10) обсяг реалізованої сільськогосподарської продукції, які можна згрупувати за певними критеріями, що характеризують не тільки стан економіки регіону, а й визначають соціокультурний рівень регіону [10].

На наш погляд, основними критеріями визначення депресивного стану території, в тому числі сільської, мають бути:

1. Рівень та якість життя. За цим критерієм можна віднести такі показники: сукупні доходи населення; середня заробітна плата; вартість споживчого кошика (набору з 22 найменувань найважливіших видів споживчих товарів); відношення середньої заробітної плати до вартості споживчого кошика; заборгованість по виплаті заробітної плати, в тому числі з місцевих бюджетів; забезпеченість житлом; забезпеченість автомобілями; вартість житла та комунальних послуг в регіоні; роздрібний товарообіг.

2. Стан ринку праці. Згідно з цим критерієм можна віднести такі показники: рівень офіційно зареєстрованого безробіття; рівень прихованого безробіття; кількість безробітних

на 1 вакансію; середня тривалість безробіття; кількість створених робочих місць, у тому числі з фонду зайнятості; міграційний баланс населення; демографічне навантаження (відношення кількості населення в непрацездатному віці до кількості населення в працездатному віці); рівень смертності; середня тривалість життя в регіоні.

3. Стан виробництва. За цим критерієм слід віднести такі показники: промислова спеціалізація регіону; структура промислового виробництва; динаміка промислового виробництва за останні 10 років (глибина спаду в промисловості); обсяг промислового виробництва на душу населення; наявність експортоорієнтованого виробництва; інституційні зрушення в промисловості (приватизація, реструктуризація виробництва); інвестиції у виробничу сферу; обсяг інвестицій на душу населення.

4. Стан соціокультурної інфраструктури. Згідно з цим критерієм слід віднести такі показники: рівень забезпеченості місцевого бюджету щодо виконання соціальних потреб території; забезпеченість міста (селища) комунальною інфраструктурою: каналізацією, водопостачанням, автомобільною та залізничною мережами, рівень телекомунікації (в тому числі Інтернету), забезпеченість основними фондами невиробничого призначення на одного мешканця; забезпеченість освітніми та культурними закладами, рівень медичного обслуговування; платні послуги на одного мешканця; введення житла.

5. Екологічна ситуація.

Теоретично перелік показників, що характеризують проблеми депресивності території, має бути якомога більш широким: оскільки депресія є системним явищем, і чим більше позицій спаду буде виявлено, тим краще для прийняття відповідного рішення щодо зменшення показників погіршення, таких як рівень та якість життя людей, надання соціальних послуг, регіонального економічного розвитку, та стану навколишнього середовища. Можливе застосування й інших критеріїв, проте суть не змінюється: необхідно дібрати групу індикаторів, які характеризували б соціально–економічне положення області чи території, після чого визначати стан депресивності території і необхідні розміри її підтримки.

Враховуючи зарубіжний досвід та наукові дослідження з проблематики регіонального розвитку та утворення депресивних територій, можна визначити такі фактори, що призводять до депресивності територій: 1) зовнішні (циклічність розвитку економіки, глобалізація, тощо); 2) внутрішні (соціальні, економічні, демографічні, природно–географічні, екологічні, політико–правові, психологічні та інші), та прослідкувати як вони впливають на рівень проблемності території. На нашу думку, депресивність, особливо в сільській місцевості, категорія насамперед соціальна, а не економічна. Економічні показники не дають і не можуть дати всієї картини щодо ситуації в регіоні. Адже економіка є лише обслуговуючим фактором для людини. Оскільки для людини насамперед важливі не умовні гривні на душу населення, що формуються в регіоні, а можливість мати комфортне, без–

СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

печне життя для себе і своїх дітей, а це не завжди корелюється з таким показником, як ВВП.

Сьогодні, незважаючи на окремі тенденції до зростання сільськогосподарського виробництва (2002–2010), соціальний стан сільських територій України характеризується наявністю багатьох проблем, що перешкоджають його ефективному функціонуванню та відповідно соціальному та економічному розвитку села [4]. До них відносять:

- низький рівень соціальної активності селян та відсутність громадської ініціативи;

- складну демографічну ситуацію, яка в цілому по Україні оцінюється фахівцями як кризова: за 1990–2010 роки чисельність населення скоротилася з 51 893,9 до 45 782,6 тис. чол., тобто на 13,3%. У тому числі чисельність сільського населення в Україні скоротилася на 16,9% (з 16 969,3 до 14 513,4 тис. чол.), тобто від демографічної кризи найбільш потерпає село (див. [1, с. 67; 12, с. 29]);

- занепад соціальної інфраструктури побутового обслуговування селян;

- безробіття (серед безробітних на селі велику частину складають жінки) та низький рівень можливостей для трудової самореалізації на селі (особливо для молоді). Сучасне українське село відчуває гострий дефіцит кваліфікованих кадрів, оскільки не є привабливим на ринку праці через низьку продуктивність і оплату праці і, як наслідок, через відтік кращих кадрів за кордон та дефіцит працівників, що мають знання та навички застосування сучасних технологій та методів ефективного господарювання. Випускники аграрних вищих навчальних закладів і коледжів не бажають повертатися на село після навчання. У 2008 році близько 11% сільської молоді мали повну вищу освіту;

- недостатній рівень доходів. Хоча реальна заробітна плата у 2009 році порівняно із 2000 роком у сільському господарстві зросла майже у десять разів, у порівнянні з іншими галузями вона становить тільки 65,3% до середнього рівня по економіці. Впродовж року зайняті у тваринництві мають зарплату в 2–2,3 раза нижчу від середнього показника у промисловості, тоді як зарубіжні фермери є реальними господарями на землі, власниками продукції й доходу від її реалізації. Середньорічні доходи членів фермерських господарств США є вищими від середньорічного душевого доходу по країні [8]. На превеликий жаль, в Україні саме низький рівень заробітної плати, відсутність належних умов праці та відпочинку робить галузь сільського господарства не привабливою для молоді, що, у свою чергу, веде до неможливості закріплення на селі молодих вчителів, лікарів та інших спеціалістів. Необхідність збереження життєвих умов примушує працездатне населення сільської місцевості переходити в немеханізований дрібнотоварний сектор економіки, вести домашнє господарство, для якого характерні не менш важкі умови праці [5];

- трудова міграція селян та, відповідно, відмирання і обезлюднення сіл. З 28 тис. сільських поселень в Україні близь-

ко 9 тис. занепадають і вимирають. На сьогодні 120 районів, на які припадає майже третина орних земель, визнано територіями демографічної кризи. Міграція населення із сіл України перевищувала до недавнього часу більше ніж у 8 разів середній рівень, який склався в країнах СНД [13].

Більшість загальноосвітніх шкіл області мають малу наповнюваність. У деяких селах школи закриваються, що створює умови для внутрішньої міграції сільського населення, особливо молоді, враховуючи прагнення жити в містах з більш високим життєвим рівнем, вищою заробітною платною, хоча не гарантованим, але більш ймовірним заробітком, більшими перспективами досягнення певного життєвого успіху [15, с. 242];

- відсутність можливостей для розвитку особистості на селі;
- обмеженість інформаційного простору;

- низькоякісне життєве середовище. Майже чверть сільського житла було збудовано ще в довоєнні часи, і лише 4% – у 1991–2000 роках, близько 50% сільських будівель належить до невлаштованих. І, незважаючи на більш високий рівень забезпеченості житловою площею (26,6 м на 1 мешканця у сільській місцевості проти 21,6 м у місті у 2009 році), залишається гострою проблема побутового облаштування сільського житлового фонду, рівень благоустрою житла здебільшого не відповідає сучасним вимогам. Разом із цим ускладнює умови життя на селі відсутність у багатьох селах доріг з твердим покриттям та взагалі транспортного сполучення. Наявність транспортного сполучення має велике значення для закріплення сільського населення у місцях його традиційного проживання, тому що воно сприяє організації зайнятості, а також не лише у міжсезоння, а й упродовж року, надає можливість одержувати прибуток від реалізації сільськогосподарської продукції на стихійних ринках, розміщених біля транспортних магістралей і залізничних станціях [5];

- відсутність механізму соціального захисту та гарантії для осіб, зайнятих в особистих селянських господарствах;

- руйнування національних традицій сільського способу життя, сімейних цінностей тощо.

Переважну більшість вказаних проблем можна вважати результатом відсутності дієвого механізму регулювання соціального розвитку села, основними недоліками якого продовжують виступати:

- відсутність узгоджених програм реформування з соціальними пріоритетами;

- невизнання при формуванні бюджетної політики об'єктивної нерівності умов відтворення сільськогосподарського виробництва порівняно з іншими галузями і сферами діяльності;

- незадовільне законодавче забезпечення та захист прав власності селян на землю і майно;

- недостатній рівень фінансової підтримки сільськогосподарського виробництва та соціально-економічної сфери села, державної підтримки облаштування сільських територій, розвитку інфраструктури аграрного ринку, тінізація та монополізація каналів реалізації сільськогосподарської продукції;

- недостатнє стимулювання впровадження інноваційних технологій та інвестицій в агропромислове виробництво;
- відсутність паритетних економічних відносин між аграрним сектором та іншими галузями економіки та умов для підвищення рівня продуктивної зайнятості, створення додаткових робочих місць у сільській місцевості та підвищення рівня доходів, інформаційного забезпечення сільського населення з питань господарювання в ринкових умовах;
- передача об'єктів соціальної сфери сільськогосподарських підприємств до державної та комунальної власності без належного фінансування їх утримання;
- проведення неефективної державної політики щодо створення умов для розвитку кооперативних та інших некомерційних об'єднань сільськогосподарських товаровиробників у сфері заготівлі, переробки, реалізації продукції та фінансово-го і транспортного обслуговування товарних потоків [9].

Висновки

Отже, визначальними напрямками концепції щодо вирішення проблем соціального розвитку села, на наш погляд, мають стати:

- створення організаційно-правових та соціальних та економічних умов для комплексного розвитку сільських територій, наближення та вирівнювання умов життєдіяльності міського та сільського населення;
- підвищення рівня ефективної зайнятості, посилення мотивації сільського населення до розвитку підприємництва у сільській місцевості як основної умови підвищення рівня життя населення;
- підтримка конкурентоспроможності аграрного сектору в умовах інтеграції України у світовий економічний простір;
- подолання стихійності та тінізації аграрного ринку;
- створення екологічно безпечних умов для життєдіяльності населення.

Реалізація цих напрямів сприятиме соціальному розвитку сільських депресивних територій, виходу їх із кризи. Адже перебіг цього процесу залежить від соціальних явищ. Зважаючи на тенденції, які характерні для розвинених країн світу, зокрема й країн Європейського Союзу, провідна роль у ньому має належати самим селянам, що за активної розробки адекватної регіональної політики держави та механізмів її реалізації сприятиме розвитку села в цілому.

Література

1. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку [інформ. аналіз. зб.; за ред. П.Т. Саблука та ін.] – Вип. 6. – К., 2003. – 764 с. – (ІАЕ УААН).
2. Барановський М.О. Наукові засади суспільно-географічного вивчення сільських депресивних територій України: монографія / М.О. Барановський. – Ніжин: ПП Лисенко М.М., 2009. – 396 с.

3. Збаразук О.В. Організаційно-правові засади підтримки депресивних територій в Україні / О.В. Збаразук // Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр. ОРІДУ. – О., 2006. – Вип. 2 (26). – С. 244–249.

4. Куцмус Н.М. Соціально-економічний розвиток села в умовах європейського вибору: дис... канд. наук: 08.00.03 / Наталія Миколаївна Куцмус. – Житомир, 2008. – 191 с.

5. Лебединська К.І. Перспективи та проблеми розвитку соціології села / К.І. Лебединська // Вісник ХНАУ, №948, Харків, 2001 – С. 215–220.

6. Лексин В. Общероссийские реформы и территориальное развитие. Ст. 8. Депрессивные территории: прежние проблемы и новые варианты их решения / В. Лексин, А. Швецов // Российский экономический журнал. – №2001. – С. 35–63.

7. Новикова А.М. Депресивні території: європейський досвід та проблеми України / А.М. Новикова // Стратегічна панорама. – №3–4, 2000. – С. 115.

8. Пасхавер Б. та ін. Аграрний сектор: час принципово змінити орієнтири розвитку / Б. Пасхавер, В. Юрчишин, О. Бородіна, О. Шубравська, І. Прокопа, Л. Молдаван, Т. Осташко / «Дзеркало тижня» №26, 10 Липень 2010.

9. Про затвердження державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 19.09.2007 №1158 // Офіційний вісник України. – 2007. – №73. – С. 7.

10. Про затвердження Порядку здійснення моніторингу соціально-економічних показників розвитку регіонів, районів та міст обласного, республіканського в Автономній Республіці Крим значення для визнання територій депресивними: постанова КМУ від 02.03.2010 №235 // Електронна повнотекстова інформаційно-пошукова система «Нормативні акти України». – Режим доступу: – <http://zakon.rada.gov.ua>

11. Про стимулювання розвитку регіонів: Закон України від 8 вересня 2005 р. №2850-IV // Електронна повнотекстова інформаційно-пошукова система «Нормативні акти України». – Режим доступу: – <http://zakon.rada.gov.ua>

12. Сільське господарство України за 2009 рік: Стат. зб. – К.: держкомстат, 2010. – 376 с.

13. Уланчук А.І. Деякі соціально-економічні проблеми сільського населення / А.І. Уланчук // Матеріали I Всеукраїнської заочної наук.-практ. конференції 20–22 січня 2010 року: Актуальні питання сучасної економіки. – Ч. IV. Р. 7. Формування громадянського суспільства. – УДАУ – 2010.

14. Шевчук Я.В. Механізм санації депресивних територіальних суспільних систем в контексті формування регіональної політики / Я.В. Шевчук. – Львів, 2004. – 63 с.

15. Якуба К.І. Життєвий і трудовий потенціал сільського населення України. Теорія, методологія, практика / К.І. Якуба – К.:ІНЦ ІАЕ, 2007 – 362 с.